

گزارش تحلیلی - راهبردی توسعه مبادلات تجاری ایران با افغانستان

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

گزارش تحلیلی - راهبردی توسعه مبادلات تجاری ایران با افغانستان

**از طریق پست الکترونیکی زیر می‌توانید پیشنهادها و نظرات اصلاحی خود را به واحد
مربوطه منعکس نمایید:**

economic_research@tccim.ir

مواضع این گزارش، الزاما مواضع اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران نیست.

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

تهیه کننده: فاروق شیحکی

تیر ۱۴۰۵

فهرست مطالب

۴	مقدمه
۵	بخش اول: شناسنامه و شاخص‌های کلیدی اقتصادی افغانستان
۵	تحلیل راهبردی و تفسیر داده‌های بانک جهانی
۷	بخش دوم: تحلیل داده‌های تجارت جهانی افغانستان بر اساس دیتای بین‌المللی
۷	ساختار واردات افغانستان از جهان
۹	بخش سوم: تحلیل مبادلات تجاری دوجانبه ایران و افغانستان
۹	صادرات ایران به افغانستان
۱۰	تحلیل نقشه مزیت‌های صادراتی
۱۲	صادرات ایران به جهان
۱۴	بخش چهارم: جمع‌بندی

۱. مقدمه

گزارش حاضر با هدف تحلیل مختصری ساختار اقتصادی افغانستان و ارزیابی علمی پتانسیل‌های مبادلات تجاری دوجانبه میان ایران و این کشور تدوین شده است. ارزیابی شاخص‌های کلان اقتصادی بر پایه آمارهای رسمی بین‌المللی نشان می‌دهد که اقتصاد افغانستان علیرغم تجربه رشد اقتصادی مثبت در سال‌های اخیر، با چالش‌های ساختاری عمیقی نظیر کاهش درآمد سرانه، افزایش نرخ بیکاری و جهش نرخ تورم مواجه است. محرک اصلی رشد اقتصادی این کشور در دوره کنونی، تکانه جمعیتی ناشی از بازگشت گسترده میلیون‌ها مهاجر است که گرچه فشار مضاعفی بر زیرساخت‌ها و معیشت عمومی وارد ساخته، اما به موازات آن سبب شکل‌گیری یک سطح تقاضای جدید و برون‌زا برای کالاهای اساسی و مصرفی در بازار داخلی شده است.

با توجه به محدودیت‌های ساختار تولید داخلی افغانستان در تأمین مایحتاج اولیه و وابستگی شدید آن به واردات فرآورده‌های نفتی، اقلام غذایی و ملزومات واسطه‌ای، بررسی دقیق جغرافیای تجارت جهانی این کشور اهمیت راهبردی دارد. این گزارش با پایش جریان‌های تجاری و نقشه‌های مزیت صادراتی، انطباق ساختاری بالایی را میان سبد وارداتی افغانستان و ظرفیت‌های تولیدی ایران به‌ویژه در حوزه‌های صنایع پلیمری، شیمیایی، غذایی و مصالح ساختمانی تبیین می‌کند. در نهایت، با تکیه بر همجواری جغرافیایی، مرزهای مشترک زمینی و مزیت‌های لجستیکی به عنوان ارکان پایدار توسعه مناسبات، راهبردهای عملیاتی جهت احیای سهم بازار و بهینه‌سازی زنجیره‌های تأمین متقابل میان دو کشور ارائه می‌شود.

۲. بخش اول: شناسنامه و شاخص‌های کلیدی اقتصادی افغانستان

برای تبیین موقعیت تجاری بازار هدف، استناد به آمارهای رسمی و پایش مستمر تغییرات ساختاری اهمیت کلیدی دارد. جدول زیر منعکس‌کننده آخرین شاخص‌های کلان اقتصادی استخراج‌شده از پایگاه داده‌های باز بانک جهانی است:

جدول ۱- شاخص‌های اقتصادی افغانستان

سال آماری / وضعیت	مقدار شاخص	عنوان شاخص اقتصادی
۲۰۲۴ / ۲۰۲۵	حدود ۴۳ میلیون نفر	جمعیت کل (Total Population)
آخرین ثبت رسمی ۲۰۲۳	۱۷.۱۵ میلیارد دلار	تولید ناخالص داخلی (Current GDP)
برآورد سال ۲۰۲۵	۴.۸ درصد	رشد واقعی تولید ناخالص داخلی
چشم‌انداز سال ۲۰۲۶	حدود ۴ درصد	پیش‌بینی رشد اقتصادی (GDP Forecast)
آخرین ثبت رسمی ۲۰۲۳	۴۱۳.۷۶ دلار	درآمد سرانه (GDP per Capita)
رشد سال ۲۰۲۵	۵.۶ - درصد (کاهشی)	تغییرات درآمد سرانه
منتهی به مارس ۲۰۲۶	۷.۶ درصد	نرخ تورم شاخص بهای مصرف‌کننده
۲۰۲۵	۲۱.۲۴ درصد	نرخ بیکاری
برآورد سال ۲۰۲۵	۳۶.۱ درصد از GDP	کسری حساب جاری (Current Account Deficit)

(منبع: بانک جهانی)

۱-۱. تحلیل راهبردی و تفسیر داده‌های بانک جهانی (Macro Analysis)

بررسی چندبعدی این داده‌ها، تغییرات ساختاری مهمی را آشکار می‌سازد که زنجیره تأمین صادراتی ایران به این کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد:

- رشد اقتصادی و سطح معیشت

بر اساس گزارش اکتبر ۲۰۲۵ و به‌روزرسانی مه ۲۰۲۶ بانک جهانی، اقتصاد افغانستان رشد مثبت ۴.۸ درصدی را در سال ۲۰۲۵ تجربه کرده و برای سال ۲۰۲۶ نیز رشدی در حدود ۴ درصد برای آن پیش‌بینی می‌شود. با این حال، این رشد به معنای

بهبود کیفیت زندگی یا افزایش درآمدهای واقعی نیست. علت اصلی این رشد، تکانه دموگرافیک ناشی از بازگشت بی سابقه حدود ۳.۷ الی ۴.۷ میلیون مهاجر افغانستانی (عمدتاً از ایران و پاکستان) به کشورشان است. این حجم بالای بازگشت مهاجران، تقاضای داخلی شدیدی برای کالاهای اساسی و مصرفی در بخش خدمات و صنایع خانگی ایجاد کرده است؛ اما از سوی دیگر، به دلیل رشد سریع جمعیت، درآمد سرانه کاهشی ۵.۶ درصدی داشته و نرخ بیکاری در میان جوانان به ۲۱.۲۴ درصد رسیده است.

- تورم بالا و چالش قدرت خرید

در حالی که اقتصاد افغانستان در سالهای ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ به دلیل انقباضات ارزی در وضعیت تورم منفی (Deflation) یا تورم بسیار پایین (حدود ۲ درصد) قرار داشت، داده‌های منتهی به مارس ۲۰۲۶ نشان می‌دهند که نرخ تورم به ۷.۶ درصد جهش یافته است. این افزایش تورم ناشی از زنجیره‌ای از گلوگاه‌های لجستیکی در مرزها، فشار تقاضای داخلی برای مواد غذایی و محدودیت در زنجیره تأمین داخلی است که پتانسیل کاهش بیشتر قدرت خرید مصرف‌کننده افغانستانی را به همراه دارد.

- تعمیق کسری تجاری و وابستگی شدید به واردات

پایداری خارجی اقتصاد این کشور به شدت شکننده است. کسری حساب جاری افغانستان در سال ۲۰۲۵ به ۳۶.۱ درصد از تولید ناخالص داخلی افزایش یافته است. این امر نشان‌دهنده یک «شکاف تجاری ساختاری» است؛ ساختار اقتصادی افغانستان با محدودیت جدی در تأمین نیازهای اساسی از طریق تولید داخلی مواجه بوده و به شدت به واردات متکی است، در حالی که درآمدهای صادراتی آن (عمدتاً متکی بر زغال سنگ و چند قلم محصول کشاورزی) توان پوشش این حجم واردات را ندارد. کاهش مداوم کمک‌های بلاعوض بین‌المللی نیز توان این کشور را برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها محدود کرده است.

در نتیجه، بازگشت گسترده مهاجران می‌تواند یک فرصت بالقوه برای صادرکنندگان ایرانی ایجاد کند. این جمعیت بازگشته، سال‌ها با برندها، طعم، کیفیت و استانداردهای کالاهای ایرانی (به‌ویژه در حوزه صنایع غذایی، لبنیات، محصولات پلاستیکی، مواد شوینده و مصالح ساختمانی) زندگی کرده‌اند و الگوی مصرف آن‌ها کاملاً با سبب صادراتی ایران انطباق دارد. از این رو، تدوین سریع دایرکتوری تجاری و معرفی شرکت‌های برتر ایرانی تولیدکننده کالاهای واسطه‌ای و اساسی، پتانسیل بالایی برای جذب این تقاضای مصرفی جدید و برون‌زا در بازار افغانستان خواهد داشت و می‌تواند سهم بازار از دست رفته ایران را احیا کند.

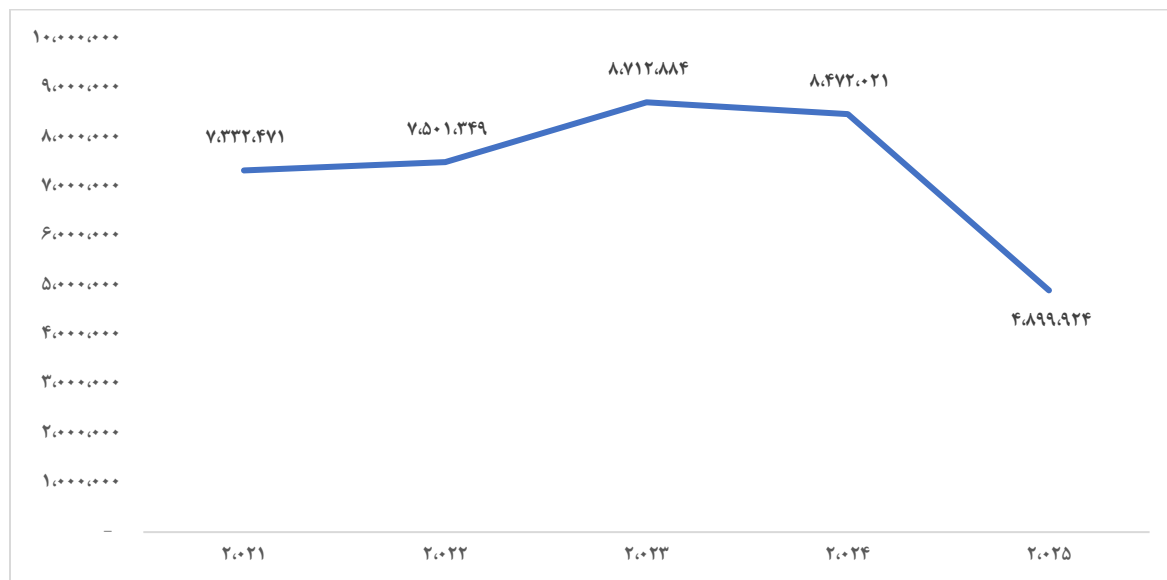
۳. بخش دوم: تحلیل داده‌های تجارت جهانی افغانستان بر اساس دیتای بین‌المللی

بررسی ساختار تجاری افغانستان در بازارهای بین‌المللی، گویای نوع نیازها و توانمندی‌های تأمین این کشور است:

۱-۲. ساختار واردات افغانستان از جهان:

اقتصاد افغانستان به شدت وابسته به واردات است. اقلام عمده وارداتی این کشور بر اساس کدهای تعرفه بین‌المللی شامل سوخت و فرآورده‌های نفتی/پالایشی، گندم و آرد، روغن‌های خوراکی، شکر، محصولات صنایع پلاستیک، تجهیزات الکتریکی، ماشین‌آلات ساختمانی و منسوجات است. این امر نشان‌دهنده ظرفیت بالای بازار برای کالاهای واسطه‌ای و مصرفی اساسی است.

نمودار ۱- روند ۵ ساله میزان واردات افغانستان از جهان (دلار آمریکا)

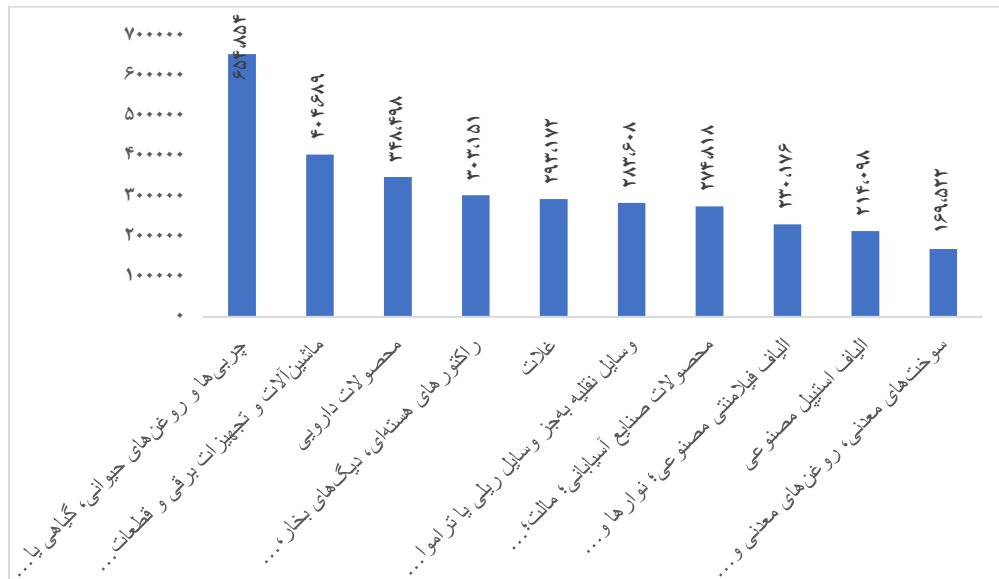

منبع: TradeMap

این نمودار، بازتاب‌دهنده پایداری تقاضا در بازار افغانستان علیرغم دگرگونی‌های سیاسی و کاهش کمک‌های بین‌المللی است. از آنجا که ساختار تولید داخلی افغانستان در تأمین مایحتاج اولیه ناتوان است، شیب نمودار واردات ۵ ساله نشان‌دهنده یک کف تقاضای غیرقابل کاهش (به‌ویژه در کالاهای استراتژیک مانند سوخت و غذا) است. افزایش جمعیت ناشی از بازگشت مهاجران در سال‌های اخیر، این نمودار را با یک جهش تقاضای جدید مواجه کرده که تأمین آن مستلزم اتکا به کشورهای همسایه است.

نمودار ۲- ده محصول برتر وارداتی افغانستان از جهان (دلار آمریکا)

منبع: TradeMap

ترکیب واردات افغانستان عمدتاً معطوف به تأمین نیازهای اساسی و ضروری است. رتبه‌های نخست این نمودار به «انرژی و سوخت»، «اقلام سفره غذایی» (گندم، آرد، روغن، شکر) و «ملزومات اولیه ساختار شهری و خانگی» (پلاستیک، منسوجات و تجهیزات الکتریکی) اختصاص دارد. این بدان معناست که صادرکنندگان برای ورود به این بازار نیازی به بازاریابی کالاهای لوکس ندارند، بلکه تمرکز باید بر روی کالاهای عمومی، واسطه‌ای و پرمصرف با قیمت رقابتی باشد.

۴. بخش سوم: تحلیل مبادلات تجاری دوجانبه ایران و افغانستان

تحلیل روند تاریخی و پیوست‌های نقشه پتانسیل تجاری، چشم‌انداز دقیق‌تری از روابط دوجانبه را نمایان می‌سازد:

۳-۱. صادرات ایران به افغانستان:

نمودار ۳- روند ۵ ساله صادرات ایران به افغانستان (۲۰۱۹-۲۰۲۳)

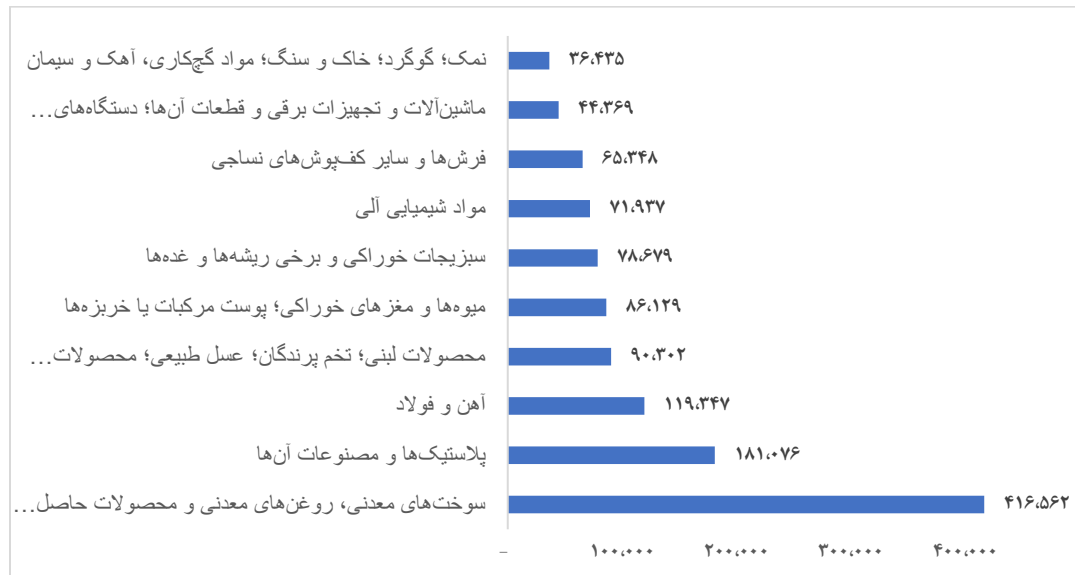

منبع: TradeMap

بررسی روند ۵ ساله صادرات ایران به افغانستان نشان‌دهنده وجود فراز و نشیب‌های ناشی از تحولات سیاسی مرزها و تغییر قوانین گمرکی است. عبارت «احیای سهم بازار از دست رفته ایران» در تحلیل‌های راهبردی نشان می‌دهد که در مقطعی از این بازه ۵ ساله، رقبا (مانند پاکستان و ترکیه) موفق شده‌اند بخشی از بازار ایران را تصاحب کنند. با این حال، همجواری جغرافیایی، مرز مشترک طولانی، هزینه پایین‌تر حمل‌ونقل و پیوندهای دیرینه تجاری، همچنان مزیت رقابتی پایداری برای ایران ایجاد کرده و زمینه را برای بازیابی سریع‌تر سهم بازار و توسعه مجدد صادرات فراهم ساخته است.

نمودار ۴- لیست ده کالای برتر صادراتی ایران به افغانستان (مبالغ به دلار آمریکا)

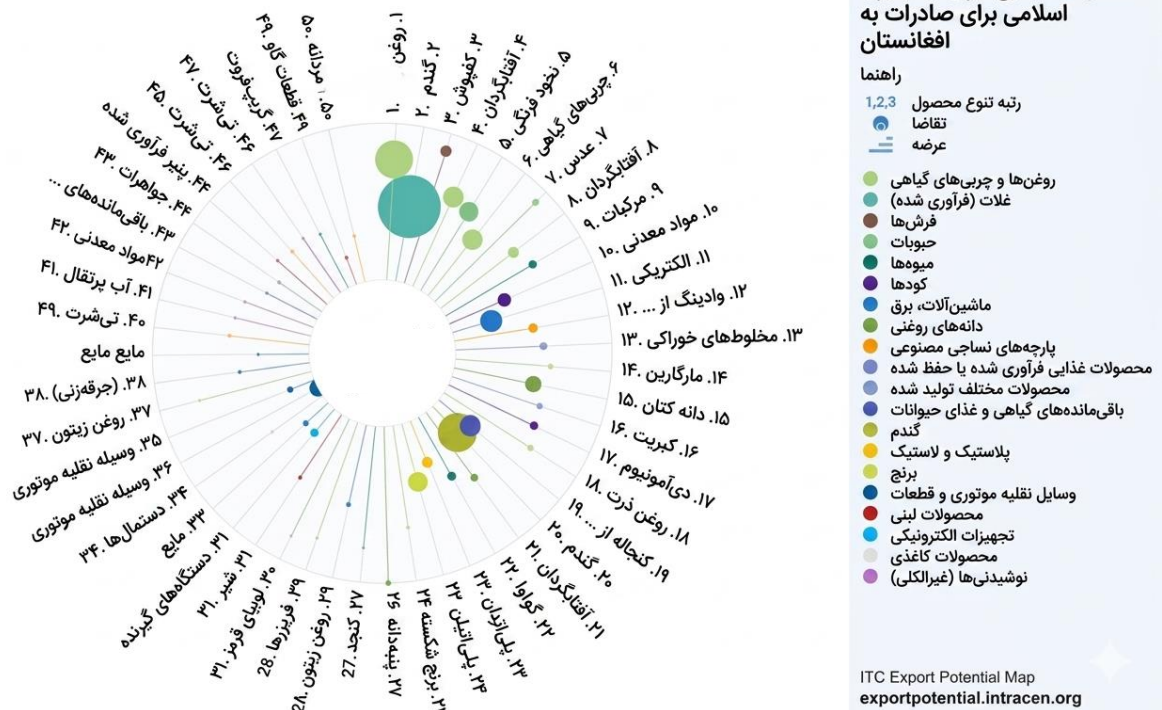

منبع: TradeMap

ترکیب کالاهای این نمودار هم‌پوشانی بالایی با اقلام اصلی وارداتی افغانستان دارد. ایران در تأمین فرآورده‌های نفتی، مصالح ساختمانی، محصولات پلاستیکی و بخشی از کالاهای واسطه‌ای و مصرفی، همواره از تأمین‌کنندگان اصلی بازار افغانستان بوده است. این هم‌پوشانی نشان می‌دهد که سبد صادراتی ایران با ساختار تقاضای بازار افغانستان انطباق قابل توجهی دارد. همچنین، مزیت رقابتی صادرکنندگان ایرانی عمدتاً بر دو عامل استوار است: قیمت تمام‌شده نسبتاً رقابتی و دسترسی به شبکه حمل‌ونقل زمینی و مرزهای مشترک که امکان تأمین سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر کالا را فراهم می‌کند.

۲-۳. تحلیل نقشه مزیت‌های صادراتی:

بر اساس ارزیابی داده‌های آماری و نقشه‌های مزیت، کالاها و زنجیره‌های ارزش زیر دارای بالاترین سطح انطباق تقاضا در بازار افغانستان و توان عرضه رقابتی از سوی ایران هستند:

شکل ۱. پتانسیل‌های صادراتی ایران به افغانستان

منبع: TradeMap

تصویر ارائه شده نمودار حبابی مرکز بین‌المللی تجارت، نگاشت پتانسیل صادراتی ایران به بازار افغانستان را نشان می‌دهد. هر حباب نماینده یک گروه کالایی است و اندازه و موقعیت آن بیانگر میزان پتانسیل صادرات، ظرفیت بازار و جایگاه رقابتی ایران در آن گروه کالایی است.

تراکم و اندازه حباب‌ها بیانگر آن است که بخش قابل توجهی از پتانسیل صادراتی محقق نشده ایران در حوزه‌هایی مانند صنایع غذایی، محصولات پلیمری و صنایع شیمیایی متمرکز است. نقطه کلیدی این نقشه، تنوع بالای سبد پتانسیل است؛ به طوری که از محصولات کشاورزی و صنایع غذایی پایدار گرفته تا محصولات سخت و معدنی مانند سیمان، میلگرد و فرآورده‌های نفتی را در بر می‌گیرد که دسترسی لجستیکی زمینی ایران، مزیت رقابتی آن را در این نقشه دوچندان کرده است.

بر اساس داده‌های مرکز تجارت بین‌المللی (ITC)، مهم‌ترین گروه‌های دارای پتانسیل صادراتی ایران به افغانستان عبارت‌اند از:

۱. روغن‌ها و چربی‌های گیاهی و حیوانی

۲. غلات فرآوری‌شده، گندم و محصولات صنایع آردی.

۳. محصولات پلاستیکی، مواد پلیمری و پلی اتیلن ها.

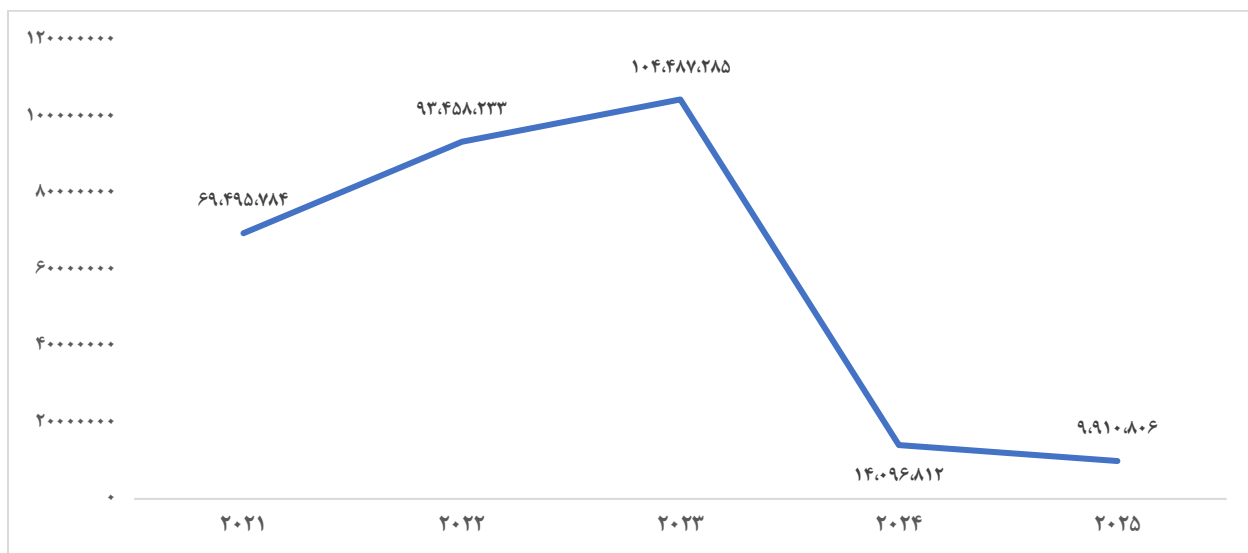
۴. صنایع نساجی، کف پوش ها و فرش های ماشینی.

۵. محصولات لبنی و فرآورده های غذایی پایدار (انواع شیر و پنیر فرآوری شده).

۶. ماشین آلات صنعتی، تجهیزات برقی و قطعات وسایل نقلیه موتوری.

۳-۳. صادرات ایران به جهان:

نمودار ۵- روند ۵ ساله صادرات ایران به جهان (دلار آمریکا)

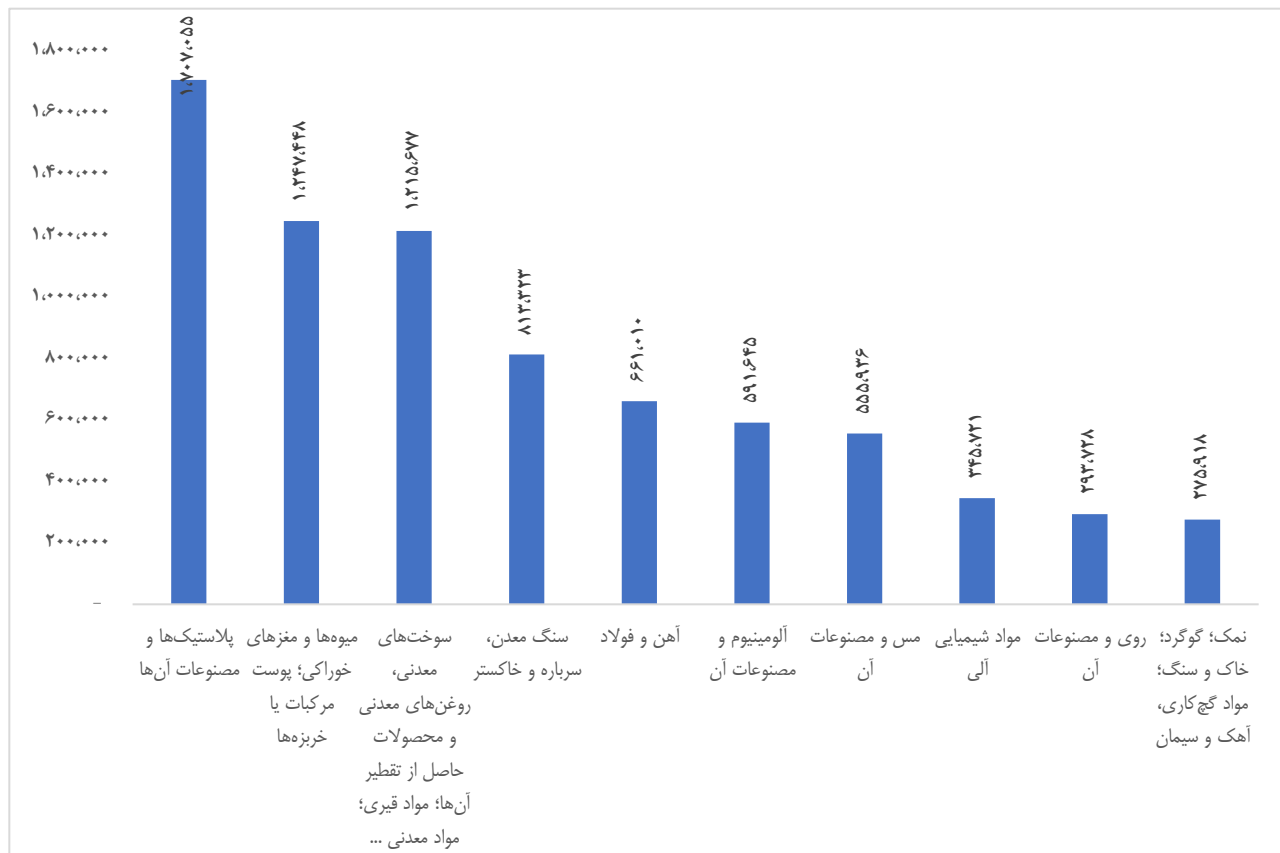

منبع: TradeMap

این نمودار روند صادرات ایران به بازارهای جهانی و ظرفیت صادراتی کشور را طی پنج سال گذشته نشان می دهد. روند ۵ ساله صادرات ایران به جهان، تا حدی بازتاب دهنده توان تولید و رقابت پذیری صنایع صادرات محور ایران است. زمانی که تولید صنعتی ایران در مقیاس جهانی پایداری خود را حفظ کند، بدین معناست که صنایع داخلی (به ویژه در بخش پتروشیمی، پایه و مصالح) ظرفیت قابل توجهی برای عرضه در بازارهای صادراتی دارند. وجود این ظرفیت تولیدی، در کنار مزیت های جغرافیایی و لجستیکی، فرصت مناسبی برای توسعه صادرات به بازارهای همسایه، به ویژه افغانستان، فراهم می کند؛ بازاری که به دلیل وابستگی بالا به واردات و هزینه پایین حمل و نقل زمینی، مقصدی مناسب برای گسترش صادرات ایران محسوب می شود.

نمودار ۶- ده کالای برتر صادراتی ایران به جهان در سال ۲۰۲۵

منبع: TradeMap

بررسی ده کالای برتر صادراتی ایران به جهان در سال ۲۰۲۵ نشان‌دهنده الگوی صادراتی ایران در تولید محصولات واسطه‌ای (مانند پلیمرها، محصولات فولادی، مواد شیمیایی و فرآورده‌های پالایشگاهی) است. همپوشانی این سبد با اقلام عمده وارداتی افغانستان (نمودار ۲) یک فرصت استراتژیک را نمایان می‌سازد؛ بخش قابل توجهی از کالاهایی که ایران صادر می‌کند، با اقلام اصلی وارداتی افغانستان همپوشانی دارد. این همگرایی ساختاری، ظرفیت مناسبی برای گسترش تجارت دوجانبه ایجاد کرده و می‌تواند هزینه‌های ورود به بازار، توسعه شبکه‌های توزیع و شکل‌گیری زنجیره‌های تأمین مشترک را تسهیل کند.

۵. بخش چهارم: جمع بندی

بر اساس ارزیابی جامع داده‌های کلان بانک جهانی و تحلیل آمارهای بین‌المللی تجارت تریدینگ مپ، روابط تجاری ایران و افغانستان در یک نقطه عطف ساختاری قرار گرفته است. تحلیل نهایی این گزارش به شرح زیر تبیین می‌گردد:

- فرصت ناشی از تکانه دموگرافیک: بازگشت حدود ۴ میلیون مهاجر افغانستانی از ایران به کشورشان، اگرچه برای اقتصاد داخلی افغانستان چالش‌های معیشتی و بیکاری ایجاد کرده، اما برای صادرکنندگان ایرانی یک بازار هدف آشنا با برندهای ایرانی در درون خاک افغانستان به وجود آورده است. این جمعیت بزرگ مصرف‌کننده، زنجیره تقاضای جدیدی برای کالاهای تندمصرف (FMCG)، صنایع غذایی و ساختمانی ایرانی ایجاد کرده است.
- انطباق قابل توجه زنجیره عرضه و تقاضا: اقتصاد افغانستان با کسری حساب جاری ۳۶.۱ درصدی و وابستگی شدید به واردات سوخت، غذا و ملزومات پلاستیکی روبه‌رو است. از سوی دیگر، سبب صادرات جهانی ایران (بر اساس داده‌های سال ۲۰۲۵) تمرکز بالایی بر روی همین محصولات دارد. مرز مشترک طولانی و لجستیک کم‌هزینه زمینی، ایران را به یکی از رقابتی‌ترین تأمین‌کنندگان منطقه‌ای این نیازها تبدیل می‌کند.
- لزوم مهار تورم مرزی و بهبود لجستیک: با توجه به جهش نرخ تورم افغانستان به ۷.۶ درصد در سال ۲۰۲۶ که بخشی از آن ناشی از گلوگاه‌های مرزی است، تسهیل تشریفات گمرکی و کاهش توقف کامیون‌ها در مرزهای مشترک (مانند دوغان و میلک) می‌تواند قیمت تمام‌شده کالای ایرانی را در بازار هدف کاهش داده و موقعیت رقابتی سایر تأمین‌کنندگان را تضعیف نماید.
- راهبرد عملیاتی و ابزار دسترسی به بازار: برای انتقال این تحلیل‌ها از لایه تئوریک به لایه اقدام عملی و احیای سهم بازار از دست رفته، تدوین و به‌روزرسانی بانک‌های اطلاعاتی تجاری امری حیاتی است. در همین راستا، تجار، هلدینگ‌های صادراتی و شرکت‌های تولیدی ایرانی باید پتانسیل‌های شناسایی‌شده در این گزارش (به‌ویژه در ۶ گروه کالایی دارای مزیت بالا) را از طریق مراجع رسمی دنبال کنند. ارجاع و استناد به سند تجاری جامع به عنوان نقشه راه عملیاتی برای شناسایی شرکت‌های برتر، کانال‌های توزیع رسمی و شرکای کلیدی در بازار مقصد، پتانسیل بالایی برای جذب این تقاضای جدید و برون‌زا ایجاد خواهد کرد و هماهنگی میان زنجیره تأمین ایران و بازار هدف را به حداکثر خواهد رساند.